

DE OMMELANDER BORGEN

EN HARE BEWONERS IN DE ZEVENTIENDE EN
ACHTTIENDE EEUW

DOOR

JHR. MR. J. A. FEITH,
RIJKSARCHIVARIS IN DE PROVINCIE GRONINGEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1906.

voor denzelfden koopprijs de hoogste bieder en opnieuw werd hij als koper aangenomen. Een jaar later had Rengers wederom nog niet de koopsom betaald, zoodat een derde veiling plaats had. Nu werd Derck Clant koper voor f 25500, de koopsom werd voldaan en weldra (1676) kwam de koper met attestatie van Zeerijp naar Zuidhorn over. Meer dan honderd jaren bleef het goed nu in het bezit der familie Clant. In 1808 vererfde het op een met eene freule Clant gehuwden heer kapitein Pieter Bindervoet, die met zijn hem opgevolgden zoon E. B. Bindervoet het huis tot 1842 bewoonde. Latere bewoners waren de heeren Mr. A. Gelderman en Mr. M. Clant Bindervoet. In 1877 werd het lieflijk gelegen kasteel, weinig door moderniseering bedorven, met zijn toren met roode koepelspits, met zijne sterrenkamer, zijne met portretten geschilderde deuren enz. te koop aangeboden en weldra aan de handen van sloopers overgegeven. Een der deftige schouwen van het kasteel is bewaard gebleven en prijkt in de Taco-Mesdagzaal van het Groningsch Museum. Het daarin vroeger geplaatste ruitportret van stadhouder Willem III, in 1878 afzonderlijk verkocht, is nog steeds te zoek.

Teekeningen van \pm 1630, 1825 en 1877 zijn in den atlas van het Groningsch Museum, verder bestaan er afbeeldingen in het h. s. Schoemaker en op de kaart van Beckeringh.

HARSSENS (het Huis of de Borg te).

Tien minuten ten zuiden van Adorp, aan de oostzijde van den straatweg.

Hersinge, Hersens, Harssens is een plaatsnaam reeds omstreeks 1000 voorkomende. Hier stond een kerkje en waren in lateren tijd eenige huizen rondom een burcht gelegen. Bewoners van die burcht waren in de 13de eeuw de nobiles Aytardus en Reyner van Hersenze, in het midden der 15^{de}

eeuw Azinghe to Hersens, waarvan alleen de naam en het geslachtswapen bewaard zijn gebleven. In 1499 was Meyo Entens „toparcha in Harssens.” Peter Entens stichtte in 1540 een geheel nieuw huis op de oude burchtstede. In 1598 verkochten zijne kinderen „de borch te Hersens” aan Warmolt Hillebrandes en Catarijna van Fritema, in wier geslacht, dat weldra ook den jonkerstitel voerde, het huis meer dan honderd jaren is gebleven. Goffo Ivo Hillebrandes van Harssens tot Harssens en zijne zonen Peter Warmolt en Onno waren de laatste eigenaren en bewoners. In 1732 werd de borg gesloopt. Thans staat ter plaatse eene groote boerderij.

Afbeeldingen van deze borg vindt men uit het begin der 18de eeuw in het h. s. Schoemaker en in den atlas van het Groningsch Museum van de hand van den bekenden teekenaar A. Rademaker.

HAYKEMA.

Bij den westelijken uitgang van het dorp Zeerijp, niet ver van de kerk „hebbende ten noorden de Heerewegh”.

Gedurende de geheele 17de eeuw is dit de woonplaats der jonkers Van Borck, wier wapenborden nog de kerk van Zeerijp versieren. In het begin der 18de eeuw is het huis gesloopt, in 1747 althans heeft eene verkooping plaats van „eene heemstede te Zeerijp, daar de borgh, Haykema genaamt, opgestaan heeft.” Die heemstede of „hooge klimp” is nog te onderscheiden, het daaraangrenzende appelhof heet nog „Van Borck’s hof,” de daarheen leidende ijpenlaan „Van Borck’s laan.”

HELLUM (de Borg of het Huis te), zie Menolda.

HERALMABORG, nabij Saaksum.

Deze borg valt bijna buiten de grenzen aan deze naamlijst

kerk begraven. Hem volgde „Joest Lewe op Onnema toe Sandeweer”, wiens eenig kind en dochter Bijwe in 1649 huwde met Abel Coenders van Helpen, heer van Fraam. In 1661 was Abel Coenders heer op Onnema; in 1675 den 14 November stierf op Onnema „de hoog edele en lovenswaardige nymf juffer Anna Conders van Helpen, dochter tot Onnema tot Sandeweer etc., sijnde eene dochter van Abel Conders, tot haer rustplaats opgedragen den 25sten.” In 1685 woonde er Joest Lewe Coenders van Helpen, hij liet echter in 1689 „de adellycke borch Onnema” verkoopen, welke kort daarna is gesloopt.

Eene afbeelding van de borg geeft het h. s. Schoemaker, terwijl eene kleine teekening op de kaart van Coenders de sierlijkheid van het met een hoogen toren prijkende huis doet vermoeden.

ONSTABORG.

Onmiddellijk ten zuiden van Sauwerd aan de westzijde van den straatweg.

Dit is het oude stamslot der Onsta's of Onstemannen, reeds in de 14de eeuw door dit Vetkoopergeslacht bewoond. Van de belangrijke rol, welke dit slot in de twisten der 14de en 15de eeuw heeft gespeeld, van zijne belegeringen en verwoestingen zoude eene afzonderlijke geschiedenis te schrijven zijn, te beter, waar wij uit de kroniek van Van Lemego eene beschrijving van de muren, torens, grachten en verdere verdedigingswerken van dit slot bezitten. Dit alles valt echter buiten het gebied van deze lijst van kasteelen, welke zich hoofdzakelijk met de 17de en 18de eeuw bezig houdt. Aan het einde der 16de eeuw is het door belegeringen en gemis van onderhoud sterk geleden hebbende oude kasteel afgebroken en op de bouwvallen een nieuwe Onstaborg ver-

rezen. Door het huwelijk van Oede Onsta met Caspar van der Wenghe is de Onstaborg te Sauwerd in het begin der 17de eeuw uit het oude geslacht, dat weldra uitstierf, gekomen. In 1636 vinden wij als heer van Sauwerd Boyocko van der Wenghe, die in 1640 overleed blijkens den fraai gebeeldhouwden grafzerk, eenige jaren geleden van de afgebroken kerk van Sauwerd naar den tuin van het Groningsch Museum overgebracht. De erfgenamen van Boyocko verkochten de borg aan Bernard Coenders van Helpen, die haar op 6 October 1658 overdeed aan kapitein Hendrick Ruse voor de som van f 40.000. Deze uit Ruinen geboortige predikantszoon, die zich een Europeeschen naam als vestingbouwkundige heeft verworven en door den koning van Denemarken tot baron van Rusenstein werd verheven, bracht doorgaans jaarlijks eenigen tijd op de Onstaborg door en overleed aldaar 4 Maart 1679, waarna zijn stoffelijk overschot in den grafkelder der Onsta's in de kerk van Sauwerd werd bijgezet. Zijne weduwe bleef eigenares van de borg, doch schijnt niet altijd het huis te hebben bewoond, zoo vinden wij o.a. in 1704 den overste Gregorius Daa als heer van Sauwerd. In 1714 verkocht Owen Juell baron van Rusenstein „de borgh tot Sauwert”, zooals die aan wijlen de baronesse van Rusenstein heeft behoord, aan den raadsheer van Groningen Dr. J. H. Keiser. Deze heeft nog eenige jaren op het kasteel gezeteld; zijne weduwe, zich noemende „de vrouwe van Sauwerd”, met hare kinderen, waaronder de schoonzoons Gerlacius ¹⁾ en Lohman, droegen „het huis of de borgh van Sauwert met behangzels, stallingen, schathuizen enz.” over aan mevrouw A. M. Tjarda

1) Ik vermeld deze namen, omdat Van der Aa in voce niet volkomen juist mededeelt, dat Gerlacius de eigenaar van dit slot is geweest.

van Starckenborgh geb. Clant, die reeds de andere nabijgelegen Onstaborg te Wetsinge bezat. Onstaborg is daarna gesloopt.

Afbeeldingen van de Onstaborg te Sauwerd vindt men in het h. s. Schoemaker, in eene teekening in den atlas van het Groningsch Museum en in jaargang 1832 van den Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, uitgegeven door het Departement Leens der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

ONSTABORG, ook wel Nieuw-Onsta geheeten.

Vijf minuten ten noordoosten van Wetsinge ten westen van den straatweg, ongeveer een kwartier verwijderd van de andere Onstaborg te Sauwerd.

Aepke Onsta, die in 1560 overleed, liet, aangezien zijn stamslot Onstaborg te Sauwerd door bestormingen enz. zoo veel had geleden, dat het bouwen van een nieuw huis goedkoper scheen dan het herstellen van het oude, in het naburige Wetsinge een nieuwen burcht bouwen. Hij vermaakte deze aan zijne vrouw Gela van Ewsum „so doch datsulve huys meestendeel uit hoer guet getimmert is.” De prachtige gebeeldhouwde grafzerk met de levensgrooten figuren van Aepko Onsta en Gela van Ewsum is voor eenige jaren naar den tuin van het Groningsch Museum overgebracht. Het huis te Wetsinge is op dezelfde wijze als dat te Sauwerd in het geslacht Van der Wenghe vererfd, doch langer daarin gebleven. In 1695 verkocht „de juffer Frederica van der Wenghe” de borg c.a. aan Lambert Tjarda van Starckenborgh voor f 6000. Deze prijs, vergeleken met den bovengenoemden koop prijs van Onstaborg te Sauwerd in 1658, geeft een voldoende blik op de mate van belangrijkheid der beide kasteelen. In 1755 heeft mevr. de douairière M. B. Rengers

geb. Tjarda van Starckenborgh de borg c.a. overgedragen aan den heer A. de Graaff, die ook nog op de kaart van Beckeringh als de eigenaar en bewoner staat aangeduid. Onder de annexen bij den verkoop van 1755 behoorde o.a. het recht van vrij te malen op de Wetsinger molen, alsmede het recht van vrij bakken aldaar. In 1810 is deze Onstaborg gesloopt.

Afbeeldingen van het huis vindt men in het h. s. Schoemaker en op de kaarten van Coenders en van Beckeringh.

OOSTERHUIZEN.

Ten noorden van Eenrum, aan de zuidoostzijde van het kruispunt van den weg naar Pieterburen en een in oost-westelijke richting loopenden weg.

Deze niet zeer aanzienlijke borg werd in 1631 en 1657 nog een heerd genoemd, zij was toen de woonplaats van Menso en Hindrick Padthuis. Deze familie Padthuis, waarnaar de borg ook wel Padhuisheem wordt genoemd, vindt men ook verder in de 17de eeuw als bewoners met uitzondering van de jaren 1666—1681, toen Berent de Sygers deze borg als eigenaar bewoonde. In 1717 verkocht Clemens Pathuis zijn landgoed aan Dr. P. van Oostbroek, die het ruim een jaar later overdroeg aan Willem Alberda van Dijksterhuis. Niet lang daarna, in 1738, is de borg Oosterhuizen gesloopt.

Eene kleine teekening van het huis in 1631 kan men vinden op de kaart, bewaard onder nr. 1356 in het archief van Menkema en Dijksterhuis (bruikleen in het Rijksarchief in Groningen).

OOSTERWIJTWERD (het Huis te).

Nabij en ten zuiden van het dorp van dien naam.